

حکمرانه غذایی و ارتقای آن با نقش آفرین مردم

نسبیه زارعی^۱

چکیده

حاکمیت غذایی فرصتی برای مشارکت دادن مردم در تغییر سیستم‌های غذایی ناموفق و تبدیل این نوع سیستم‌ها به سیستم‌های انعطاف‌پذیرتر، پایدارتر و عادلانه‌تر است که هم‌زمان توانایی بیشتری برای تأمین نیازهای غذایی همه مردم جهان به‌ویژه آسیب‌پذیرترین افراد فراهم می‌کند. بعد سیاسی در امنیت غذایی جایی ندارد، اما در حکمرانی غذایی در مسیر تولید و تأمین غذا ابعاد سیاسی نیز در نظر گرفته می‌شود. در تأمین امنیت غذایی اصل بر تأمین غذاست و مبدأ و چگونگی تأمین آن مورد بحث قرار نمی‌گیرد در حالی که مبدأ تأمین غذا و چگونگی تأمین آن در حکمرانی غذایی حائز اهمیت است. حاکمیت غذایی به‌نوعی بر پایه مشارکت مردم به‌ویژه تولیدکنندگان به‌عنوان بزرگ‌ترین جامعه مؤثر بر تولید مواد غذایی است. در این نوع حاکمیت، تولیدکنندگان خرد و بومی به‌عنوان سیستم‌های تولید مواد غذایی در نظر گرفته می‌شوند؛ تولیدکنندگانی که بیش از ۷۰ درصد جامعه بهره‌برداران بخش کشاورزی را تشکیل می‌دهند. حاکمیت غذایی اثر مثبت و معناداری بر امنیت غذایی، امنیت اقتصادی و سلامت کشور دارد. در راستای برقراری حاکمیت و امنیت غذایی در کشور این پیشنهادها ارائه می‌شود. مشارکت جوانان در مدیریت تحول سیستم‌های غذایی در حاکمیت غذایی، مشوق‌های مالی و غیرمالی در راستای ارتقای سیستم‌های کشاورزی سنتی و بومی، توسعه صادرات کالا و تولیدات منحصربه‌فرد کشور با مزیت نسبی در آن و بررسی و تدوین چگونگی برقراری حاکمیت غذایی و آثار آن در هر منطقه.

واژگان کلیدی: امنیت غذایی، حاکمیت غذایی، سیستم‌های تولید غذا.

مقدمه

کنشگران و ذی‌نفعان در فرایند سیاست‌گذاری و اعمال قدرت تأثیر می‌گذارد، بخشی از وظایف حکمرانی است (مدرسه عالی حکمرانی شهید بهشتی، ۱۴۰۲). حکمرانی دارای انواع حکمرانی خوب، حکمرانی سالم و حکمرانی متعالی است. سازمان‌های بین‌المللی، حکمرانی خوب را در اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی وارد ادبیات توسعه کردند. در این نوع حکمرانی دولت‌ها از طریق معیارها و

حکمرانی به معنای فرایند قاعده‌گذاری، اجرای قواعد، بررسی و نظارت با اعمال قدرت مشروع به‌منظور دستیابی به هدف مشترک برای همه کنشگران و ذی‌نفعان در چهارچوب ارزش‌ها و هنجارها در محیط هر سازمان یا کشور است. بر اساس این تعریف، تنظیم قوانین و فرایندهایی که بر سبک سیاست‌گذاری و چگونگی نقش‌آفرینی

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران nasibehzareii@yahoo.com

موضوع، تکريم حقوق کشاورزان به شکل مساوی حقوق عمومی برای تولید غذای کافی و سالم است. در ادامه، معیارهای حکمرانی غذایی گزارش می‌شود.

۱. تثبیت قیمت کالاهای کشاورزی.
 ۲. ممانعت از واردات بی‌رویه غذا.
 ۳. دسترسی به بازارهای ملی و محلی.
 ۴. تولید و مصرف غذا در بازارها و جوامع محلی.
 ۵. پرداخت یارانه به خرده‌کشاورزان و تولیدکنندگان کوچک.
 ۶. حمایت از کشت ارگانیک.
 ۷. نگرش به غذا به‌عنوان حق انسانی.
- حاکمیت غذایی به‌عنوان راه‌حلی پیشرو برای مدیریت و کنترل بحران‌های موجود در بخش کشاورزی در سیستم‌های جهانی است. بر اساس آنچه گفته شد، این نوع حاکمیت مبتنی بر مسائل و متغیرهای اقتصادی مانند سود، درآمد، رشد و تولید ناخالص داخلی و ملی نیست، بلکه حاکمیت غذایی ریشه در واقعیت‌های پیچیده و به‌ظاهر ساده تولید، توزیع، بازار و مصرف غذا دارد. فرایند حکمرانی غذایی با معیارهای عدالت، اخلاق و سلامت در سیستم غذایی آمیخته شده است و ساختار حکمرانی غذا، کنترل سیستم غذایی را حق کشاورزان می‌داند؛ زیرا کشاورزی برای کشاورزان نه‌تنها شغل و وسیله‌ای برای تولید غذاست، بلکه روش زندگی آنهاست. با توجه به آنچه گفته شد، هدف در گزارش حاضر تعریف حکمرانی غذایی و ارائه توصیه‌های

استانداردها، رویه‌ها و اصول حکومت‌داری، امور عمومی را انجام می‌دهند، منابع را اداره و حقوق بشر را تضمین می‌کنند. حاکمیت غذایی یا حکمرانی غذایی اشاره به حق مردم برای داشتن غذای سالم، بومی و مناسب است که تولید آن از طریق روش‌های زیست‌محیطی سالم و پایدار صورت گرفته باشد. در حکمرانی غذایی حق مدیریت تولید، توزیع و مصرف غذا به خود تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان محلی داده و از ادغام سیستم‌های جهانی غذا دوری می‌شود. در این حکمرانی به نهادهای مسلط بر سیستم جهانی غذا توجه‌ای نشده است. حکمرانی غذایی درباره تأمین امنیت غذایی با حق اساسی کشاورزان بر زمین، آب، بذر و دیگر مسایل تولید و نیز حقوق جوامع روستایی برای تصمیم‌گیری در مورد اینکه چه چیزی را و چگونه تولید کنند، است. به‌عبارت‌دیگر، حکمرانی غذایی به معنای ایجاد سیستم‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است که به کشاورزان جامعه اجازه می‌دهد غذای لازم را تولید کنند و درعین‌حال، غذای مکفی نیز در دسترس مردم جامعه باشد. طبق تعاریف حکمرانی غذایی می‌توان گفت یکی از موارد مؤثر در عدم پیشبرد الگوی کشت بهینه و جامع در کشور، محترم نشمردن قوانین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان است. این موضوع به یکی از بزرگ‌ترین ضعف و آسیب‌های وزارت جهاد کشاورزی تبدیل شده است. در حکمرانی غذایی، اجازه کشت و تولید محصولات بومی به کشاورزان بومی داده می‌شود و به این مسئله به‌خوبی پرداخته شده است. نتیجه این

پیش‌تر بیان شد، به چگونگی تأمین آن به صورت داخلی یا وارداتی، چگونگی استفاده از منابع طبیعی و نهاده‌ها، نوع مدیریت مزارع و بخش کشاورزی و... در شرایط عادی و غیرعادی اشاره نشده است درحالی‌که حاکمیت غذایی، تأمین غذا و امنیت غذایی را از مسیر تولید و فراوری غذای تولیدشده در هر کشور (مشمول تولیدهای داخل و فراسرزمینی) با در نظر گرفتن نیاز جامعه و مدیریت کشاورزان و بهره‌برداران محلی دانسته است. در ادامه، به برخی تفاوت‌های امنیت غذایی و حکمرانی غذایی اشاره می‌شود.

۱. در امنیت غذایی اصل بر تأمین غذاست و مبدأ و چگونگی تأمین آن مورد بحث قرار نمی‌گیرد درحالی‌که مبدأ تأمین غذایی و چگونگی تأمین آن در حکمرانی غذایی حائز اهمیت است.
۲. رویکرد نگرشی در امنیت غذایی از بالا به پایین است، اما در حکمرانی غذایی، رویکرد از پایین به بالاست. به عبارت دیگر در حاکمیت غذایی، مدیریت و تهیه غذا از مزارع آغاز می‌شود.
۳. نگاه و نگرش بعد اقتصادی در حکمرانی غذایی پررنگ‌تر از امنیت غذایی است.
۴. بعد سیاسی در امنیت غذایی جایی ندارد، اما در حکمرانی غذایی در مسیر تولید و تأمین غذا ابعاد سیاسی نیز در نظر گرفته می‌شود.
۵. در حکمرانی غذایی به تولید پایدار توجه ویژه شده است و تولید مواد غذایی در

سیاستی برای ارتقای آن با محوریت نقش مردم است. در این راستا، به پرسش‌های زیر پاسخ داده خواهد شد.

آیا حکمرانی غذایی شامل امنیت غذایی است؟ حکمرانی غذایی چه تأثیری بر امنیت غذایی با مشارکت حداکثری مردم دارد؟ آثار حکمرانی غذایی در دیگر کشورها چیست؟ بنابراین، پس از بیان حکمرانی غذایی و امنیت غذایی، به بررسی ابعاد حکمرانی مشارکتی در امنیت غذایی پرداخته می‌شود. در گام بعد، تجارب جهانی و درنهایت، پس از گزارش ملاحظات امنیت اقتصادی، نتیجه‌گیری و راهکارهای پیشنهادی ارائه می‌شود.

۱- حکمرانی غذایی و امنیت غذایی

سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد در سال ۲۰۰۲، امنیت غذایی را دسترسی فیزیکی و اقتصادی همه مردم در همه اوقات زندگی به غذای اصلی مورد نیاز و سالم تعریف کرد. در چهارچوب راهبردهای جهانی برای تأمین تغذیه و امنیت غذایی، ساختارهای مناسب حکمرانی به‌عنوان ملزومات تصمیمات کارا و اطمینان از ثبات سازمانی، شفافیت، مسئولیت‌پذیری، حاکمیت قانون و عدم تبعیض در نظر گرفته شده‌اند (پورقادری، امیدوار و تکیان، ۱۴۰۱). با توجه به تعریف بالا می‌توان حکمرانی غذایی را مشمول امنیت غذایی دانست؛ زیرا یکی از مهم‌ترین وظایف موجود در این نوع حکمرانی، در نظر گرفتن اقتصاد سیاسی هر کشور و ادغام آن با امنیت غذایی است. در تعریف امنیت غذایی که

۹. حاکمیت غذایی مبتنی بر همکاری و حضور مردم در تولید است در حالی که امنیت غذایی بر پایه رقابت است.

۱۰. تمرکز حاکمیت غذایی بر تولید غذا بر پایه فرهنگ هر منطقه است. توجه حاکمیت غذایی به چهار وجه مهم مردم و حقوق آنها، کیفیت غذای تولیدشده، جنبه‌های فرهنگی سیستم‌های غذایی و رفاه محیطی است.

حکمرانی غذایی به یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین پرسش‌ها در بخش کشاورزی که منبع اختلاف بسیاری از صاحب‌نظران، کارشناسان، نخبگان و مردم عادی مبنی بر اینکه تأمین امنیت غذایی به‌ویژه در کالاهای اساسی باید کاملاً از طریق تولید داخل باشد یا به صورت واردات انجام گیرد، پاسخ می‌دهد. بنابراین، حکمرانی غذایی به حل اختلاف دانشگاهیان و نخبگان با سیاست‌مداران و مسئولان پرداخته است. بنا بر حاکمیت غذایی، سازمان ملل باید حق غذا را به هر کشور به‌گونه‌ای تطبیق دهد که شامل استقلال در روش‌های تولید، تهیه و توزیع غذا در میان دیگر فرایندهای کشاورزی و بازارهای مواد غذایی باشد. این موضوع مستلزم تحول کل سیستم‌ها و سیاست‌های موجود است تا فضای لازم را برای تصمیم‌گیری‌های دموکراتیک جدید در دولت‌ها و نیز اشکال جدید همکاری بازارهای محلی و بین‌المللی ایجاد کند تا قیمت‌های منصفانه برای کشاورزان و پایداری زمین را در اولویت قرار دهد.

کنار حفظ منابع طبیعی و محیط‌زیست در نظر گرفته می‌شود در حالی که امنیت غذایی تنها جنبه استفاده از نهاده‌ها و منابع در راستای تولید و تأمین غذاست. امنیت غذایی اغلب بر دسترسی به غذا و گاهی اوقات بر تغذیه متمرکز است و به فرهنگ‌ها، معنویت منتقل شده از طریق غذاها و اینکه آیا غذا به‌گونه‌ای نگهداری شده است که رفاه را نه تنها برای انسان‌ها، بلکه برای گیاهان، حیوانات، زمین و آب بهبود بخشد، توجه کمی داشته است (Maudrie et al, 2023).

۶. هدف حاکمیت غذایی افزون‌بر تأمین مواد غذایی، ترویج رفاه و عدالت در جامعه است در حالی که در امنیت غذایی و تعریف آن اشاره‌ای به رفاه و عدالت اجتماعی نشده است.

۷. امنیت غذایی دارای نگاه جهانی و ترویج تجارت جهانی است^۱، اما در حاکمیت غذایی مصرف محلی و نیازسنجی جامعه در اولویت قرار دارد.

۸. با توجه به نوع نگرش و مدیریت در حاکمیت غذایی، ابزارهای مورد استفاده و دانش آن بیشتر به صورت محلی است در حالی که در برقراری امنیت غذایی از فناوری‌های به‌روز استفاده می‌شود.

۱. در دوران شیوع کووید ۱۹ و جنگ روسیه و اوکراین و مسئله کمبود غلات در دنیا، امنیت غذایی و تجارت غذا به شدت تحت تأثیر قرار گرفت و سبب نااطمینانی شدید کشورها و دولت‌ها شد.

۲- بررسی ابعاد حکمرانی مشارکتی در امنیت غذایی

بر اساس گزارش‌های سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد، ۷۰ درصد از جمعیت جهان غذای خود را از طریق روش‌های محلی و اکولوژیکی تأمین می‌کنند، اما این سیستم‌ها به شدت با روش‌های صنعتی کشاورزی شرکت‌ها و دولت‌ها تهدید و تضعیف می‌شوند. روش‌ها و سیستم‌های صنعتی بحران‌های متعددی مانند افزایش قیمت مواد غذایی، فقر، تغییرات آب‌وهوایی و از دست دادن تنوع زیستی را تشدید یا ایجاد کرده است. رقابت بالای شرکت‌های کشاورزی در راستای رسیدن به سود بیشتر سبب تسریع در استفاده از نهاده‌ها و عوامل تولید شده است. وابستگی شدید خاک به کود شیمیایی و سموم و از بین رفتن تنوع زیستی از دیگر آثار ورود به صنعت کشاورزی است. کشاورزی صنعتی و سیستم غذایی جهانی مورد استفاده در دنیا، حدود ۴۴ تا ۵۷ درصد از انتشار گازهای گلخانه‌ای جهانی را تشکیل می‌دهد. ایده حاکمیت غذایی به‌عنوان پاسخی به بحران‌های پیش روی کشاورزان و سیستم‌های غذایی جهان توسعه یافته است. مفهوم حاکمیت غذایی از طریق تجربه و تجزیه و تحلیل افرادی که عرضه غذای جهان هنوز به آن‌ها بستگی دارد مانند تولیدکنندگان مواد غذایی در مقیاس کوچک و نه اقتصاددانان، دانشگاهیان و سیاست‌مداران تکامل یافته است. همین امر سبب آن شده که حاکمیت غذایی مبتنی بر نظریه‌های انتزاعی در مورد سود،

رشد و تولید ناخالص داخلی نباشد. حاکمیت غذایی ریشه در واقعیت‌های پیچیده تولید، خرید، فروش و خوردن غذا دارد و تمام ابعاد سیستم غذایی سالم، اخلاقی و عادلانه را دربرمی‌گیرد. بنابراین، حاکمیت غذایی سیستمی جامع‌تر از امنیت غذایی با مشارکت مردم است. بر اساس مطالعات فائو، سیستم غذایی باید در دست کشاورزان باقی بماند؛ زیرا کشاورزی برای آن‌ها نه تنها روش زندگی است، بلکه وسیله‌ای برای تولید غذاست. افزون‌براین، در حاکمیت غذایی سهم مردم بومی، دامداران، جنگل‌نشینان، کارگران و ماهیگیران در سیستم غذایی به رسمیت شناخته می‌شود. این موضوع تضمین می‌کند که غذا به شیوه‌ای قابل قبول فرهنگی و هماهنگ با همان اکوسیستم تولید شود. در این روش، سیستم‌های سنتی تولید مواد غذایی، خاک، آب، تنوع زیستی و شرایط آب‌وهوایی برای نسل‌های آینده بازسازی خواهد شد.

حاکمیت غذایی به‌نوعی بر پایه مشارکت مردم به‌ویژه تولیدکنندگان به‌عنوان بزرگ‌ترین جامعه مؤثر بر تولید مواد غذایی است. در این نوع حاکمیت، تولیدکنندگان خرد و بومی به‌عنوان سیستم‌های تولید مواد غذایی در نظر گرفته می‌شوند.

زمین، بذر و آب محترم می‌شمارد و خصوصی‌سازی منابع طبیعی را رد می‌کند.

۵. حاکمیت غذایی، دانش و مهارت‌ها را ایجاد می‌کند: حاکمیت غذایی به اشتراک دانش و مهارت‌های محلی در طول نسل‌ها برای تولید غذای پایدار و عاری از فناوری (فناوریهایی که سلامت و رفاه را تضعیف می‌کنند) می‌پردازد.

۶. حاکمیت غذایی با طبیعت عجین شده است: حاکمیت غذایی بر روش‌های تولیدی تمرکز دارد که سهم اکوسیستم‌ها را به حداکثر می‌رساند. در این نوع حاکمیت، از ورودی‌های پرهزینه و نهاده‌های شیمیایی در تولید جلوگیری می‌شود و انعطاف‌پذیری سیستم‌های غذایی محلی در برابر تغییرات آب‌وهوایی بهبود می‌یابد. به عبارت دیگر، یکی از اهداف در حاکمیت غذایی، تولید غذای سالم و سالم‌سازی آن است.

همان‌طور که گفته شد، حاکمیت غذایی به نوعی بر پایه مشارکت مردم به ویژه تولیدکنندگان به عنوان بزرگ‌ترین جامعه مؤثر بر تولید مواد غذایی است. در این نوع حاکمیت، تولیدکنندگان خرد و بومی به عنوان سیستم‌های تولید مواد غذایی در نظر گرفته می‌شوند؛ تولیدکنندگانی که بیش از ۷۰ درصد جامعه بهره‌برداران بخش کشاورزی را تشکیل می‌دهند. بر اساس آمارهای منتشرشده مرکز آمار ایران، بیش از ۶۰ درصد کشاورزان کشور دارای زمین‌های زیر ۵ هکتار و بیش از ۷۰

درحالی‌که شرکت‌ها و دولت‌ها از رویکردهای سیاست‌محور بازار از بالا به پایین سود می‌برند، حاکمیت غذایی رویکردی است که بر مردم و جوامع متمرکز شده است و مشارکت مردمی را در ابعاد زیر مورد تأیید قرار می‌دهد.

۱. حاکمیت غذایی بر غذای مردم تمرکز است: حاکمیت غذایی حق داشتن غذای کافی، سالم و مناسب برای همه را در سیاست‌های غذایی، کشاورزی، دامداری و شیلات مورد توجه قرار می‌دهد.

۲. حاکمیت غذایی جایگاه ویژه‌ای برای ارائه‌دهندگان و تولیدکنندگان مواد غذایی قائل است: حاکمیت غذایی برای همه کسانی که غذا را پرورش می‌دهند و برداشت می‌کنند از جمله زنان، خانواده کشاورزان، گله‌داران، ماهیگیران، ساکنان جنگل، مردم بومی، کارگران کشاورزی مهاجر و شیلات، ارزش قائل است.

۳. در حاکمیت غذایی، سیستم‌های غذایی به صورت محلی و بومی است: حاکمیت غذایی، تأمین‌کنندگان و مصرف‌کنندگان مواد غذایی را به هم نزدیک‌تر می‌کند تا بتوانند تصمیمات مشترکی در مورد مسائل غذایی بگیرند که به نفع همه مردم باشد.

۴. در حاکمیت غذایی کنترل و نظارت به صورت محلی است: حاکمیت غذایی حقوق تأمین‌کنندگان مواد غذایی را برای کنترل

امنیت غذایی است. این راه‌حلی عملی است که به حق مردم برای غذا احترام می‌گذارد و کشاورزی پایدار از نظر زیست‌محیطی را تضمین و پایان کنترل شرکتی بر سیستم غذایی جهانی را پیشنهاد می‌کند. این راه‌حلی جامع و مردمی است که هدف آن کاهش گرسنگی و تغذیه جمعیت جهان با مواد غذایی مغذی و سالم است که به‌طور پایدار تولید می‌شود و با قیمت منصفانه به فروش می‌رسد. در ادامه، به بررسی حاکمیت غذایی در کشورهای مختلف پرداخته می‌شود.

- هند

بر اساس گزارش‌های وزارت کشور ایالات متحده در امور هندوستان، دفتر توسعه اقتصادی هند¹ از طریق مشارکت با مؤسسه بین‌المللی مطالعات گردشگری دانشگاه جورج واشینگتن² و کالج بازرگانی پامپلین³ در مؤسسه پلی‌تکنیک ویرجینیا و دانشگاه ایالتی ویرجینیا تک، در تلاش است تا سیستم‌ها و ترویج ابتکارات گردشگری مرتبط با غذاهای بومی را تقویت کند. حاکمیت غذایی به خانوارها و جوامع بومی این قدرت را می‌دهد تا با کشت غذاهای سالم و تازه در راستای سلامتی و رفع گرسنگی خانواده خود بکوشند. بر اساس مطالعات صورت‌گرفته با موضوع بهداشت عمومی، افراد مرتبط با هوش مصنوعی امید به زندگی کمتری دارند و در مقایسه با دیگر گروه‌های نژادی/قومی، تحت تأثیر شرایط و بیماری‌های مزمن بیشتری قرار دارند. ناودانیا⁴

درصد از کشاورزان دارای زمین زیر ۱۰ هکتار هستند. به عبارت دیگر، پراکندگی و فراوانی بهره‌بردار و کشاورزان در اراضی کمتر از ۱۰ هکتار بیشتر از کشاورزان با اراضی بیش از ۱۰ هکتار است. به صورت دقیق‌تر، بیشترین تعداد بهره‌بردار مربوط به سطح ۱ تا کمتر از ۲ هکتار است. بنابراین، مشارکت این قشر از بهره‌برداران از نظر تعداد مشارکت‌کنندگان در حاکمیت غذایی، اثر مثبت و معناداری بر جهش تولید دارد.

۳- تجارب جهانی

در حاکمیت غذایی، حق انتخاب سیاست غذایی و کشاورزی در هر کشوری با مردم بومی منطقه است. در این نوع حاکمیت حقوق مدیریت و استفاده از نهاده‌های کشاورزان و بهره‌برداران محفوظ می‌ماند و ستم و نابرابری میان زنان و مردان، مردم، گروه‌های نژادی، طبقات اجتماعی و اقتصادی و نسل‌ها در دسترسی به غذا مردود است (بهلولی، ۱۴۰۱). در ۶۰ سال گذشته، جامعه بین‌المللی (از جمله دولت بریتانیا) ایده امنیت غذایی را به‌عنوان راه‌حلی برای گرسنگی و سیستم غذایی جهانی ترویج کرده است. امنیت غذایی به‌عنوان مفهوم، گرسنگی را به مشکل رفاه اجتماعی تبدیل می‌کند که به‌جای پرداختن به این واقعیت که حق بر غذا حق اساسی بشر است، مشکل را تنها با توزیع غذای بیشتر حل می‌کند. حاکمیت غذایی جایگزینی برای رویکرد مرسوم

1. The Office of Indian Economic Development
2. International Institute of Tourism Studies of George Washington University
3. The Pamplin College of Business
4. Navdanya

سیستم‌های غذایی خود (۲۰۳۰-۲۰۲۲) را تدوین کرد. بر اساس این راهبرد، دولت به دنبال هماهنگ کردن مسیر سیستم‌های غذایی ملی با سیاست‌های خود با تأکید ویژه بر بومی‌سازی سیستم‌های غذایی است. در نوامبر سال ۲۰۲۲، نپال توانست کمک مالی را از مرکز هماهنگی سیستم‌های غذایی سازمان ملل متحد^۲ در راستای توسعه حاکمیت غذایی دریافت کند. این کشور برای عملی ساختن این راهبرد، رویکرد هماهنگ و سه‌لایه را با مشارکت دولت فدرال، مقامات استانی و دولت‌های محلی آغاز کرد. دولت فدرال نقش رهبری در هدایت مفاد سیاست و برنامه‌ریزی را بر عهده گرفته است. دولت‌های استانی اقدامات راهبردی را با برنامه‌های محلی خود هماهنگ و درعین حال، از دولت‌های محلی در اجرای این راهبردها حمایت‌های اساسی می‌کنند. درنهایت، اتخاذ و اجرای اقداماتی با هدف تغییر سیستم‌های غذایی در مناطق مربوط، به دولت‌های محلی واگذار شد. اقدامات صورت گرفته نپال در راستای ایجاد حاکمیت غذایی به شرح زیر است.

۱. هفت شهرداری به صورت آزمایشی برای بومی‌سازی طرح راهبردی تحول سیستم‌های غذایی شناسایی شدند. این انتخاب نتیجه همکاری نزدیک میان کمیسیون برنامه‌ریزی ملی و سازمان‌های کشاورزی استانی بود.
۲. موارد آموزشی جامع از جمله مواد درسی و منابع برای این شهرداری‌ها ایجاد شد تا

سازمان غیردولتی مستقر در هند است که حفاظت از تنوع زیستی، کشاورزی ارگانیک، حقوق کشاورزان و فرایند ذخیره بذر را ترویج می‌کند. سازمان یادشده در هند، حاکمیت و امنیت غذایی و تغذیه را ارتقا می‌دهد. همچنین، باعث افزایش درآمد کشاورزان و احساس امنیت آن‌ها می‌شود. شعار این سازمان، آزادی از محصولات تراریخته و با اصلاحات ژنتیکی است.

حکمرانی غذایی به معنای ایجاد سیستم‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است که به کشاورزان جامعه اجازه می‌دهد غذای لازم را تولید کنند و درعین حال، غذای مکفی نیز در دسترس مردم جامعه باشد.

- نپال

قانون اساسی نپال حق اساسی بر غذا و حاکمیت غذایی را برای شهروندانش تأیید می‌کند. برای عملیاتی کردن این تعهد، پارلمان نپال قانون حق بر غذا و حاکمیت مواد غذایی را در سال ۲۰۱۸ تصویب و اقدامات سیاستی برای تقویت حاکمیت غذا، افزایش مسئولیت‌پذیری و تسهیل تغییر سیستم‌های غذایی را مطابق با دستور کار سال ۲۰۳۰ ارائه کرد. در این زمینه، کمیسیون برنامه‌ریزی ملی^۱ نپال، برنامه راهبردی تحول

1. The National Planning Commission
2. The UN Food Systems Coordination Hub

کننده ناامنی غذایی طیف بسیار وسیعی از موضوعات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و... است که ریشه بسیاری از آن‌ها را می‌توان در حکمرانی ضعیف کشورها جست‌وجو کرد. تنها در حکمرانی خوب است که خشونت و بی‌ثباتی‌های سیاسی و نیز فسادهای ویران‌کننده رنگ می‌بازد و در نتیجه، رقابت‌های سالم اقتصادی و سیاسی، ثبات و پایداری کشور تضمین و زمینه برای تأمین امنیت غذایی فراهم می‌شود. به همین علت است که در سال‌های اخیر، حاکمیت غذایی به یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های حکمرانی خوب تبدیل شده است. همان‌طور که گفته شد، حاکمیت غذا به‌طور کامل حق بر غذا را در برمی‌گیرد؛ زیرا بعد انسانی را به امنیت غذا می‌افزاید. به عبارت دیگر، حق فرهنگی و زیست محیطی و راه و روش‌های بومی را در اولویت سیستم‌های غذایی قرار می‌دهد. بر اساس گزارش‌های بسیاری از مؤسسات تحقیقاتی جهانی، حاکمیت غذایی امنیت غذایی را کاهش نمی‌دهد، بلکه آن را به‌عنوان یکی از عوامل دستیابی به جهانی عادلانه و پایدار می‌افزاید. در ادامه، برای درک بهتر ابعاد امنیت اقتصادی حاکمیت غذایی و امنیت غذایی، ابعاد این دو عبارت مورد بررسی قرار می‌گیرد. امنیت غذایی دارای دو بعد کلان و خرد است. بعد کلان شامل ابعاد جهانی، منطقه‌ای و ملی است و بعد خرد شامل خانواده و فقر است. بررسی امنیت غذایی بدون در نظر گرفتن هریک از این ابعاد ناقص است. امنیت غذایی جهانی و منطقه‌ای زمانی شکل می‌گیرد که امنیت غذایی در سطح خرد و

آموزش برنامه‌ریزی راهبردی حق بر غذا و سیستم‌های غذایی را به‌عنوان بخشی از فرایند آزمایشی تسهیل کند. این کتابچه راهنمای آموزشی برای ارتقای ظرفیت ذی‌نفعان دولت محلی و هدایت برنامه‌ریزی و اجرای اقدامات تحول سیستم‌های غذایی در نظر گرفته شده است.

۳. جلسات آموزشی در پنج شهرداری (از ۰۲ نوامبر ۲۰۲۳) برای توسعه برنامه راهبردی حق بر غذا و سیستم‌های غذایی دو شهرداری تشکیل شد. در پنج شهرداری منتخب دیگر که پیش‌نویس برنامه حق بر غذا و برنامه راهبردی را با مشورت کمیسیون برنامه‌ریزی ملی، فائو، برنامه جهانی غذا و دیگر ذی‌نفعان دریافت کردند، گروه‌های ویژه تشکیل شدند.

در امنیت غذایی اصل بر تأمین غذاست و مبدأ و چگونگی تأمین آن مورد بحث قرار نمی‌گیرد درحالی‌که مبدأ تأمین غذایی و چگونگی تأمین آن در حکمرانی غذایی حائز اهمیت است.

۴- ملاحظات امنیت اقتصادی

حکمرانی خوب نقش مهمی در تأمین امنیت غذایی در سطوح محلی، ملی و جهانی دارد. عوامل ایجاد

و سلامت جامعه خواهد داشت. همچنین، حاکمیت غذایی شرایط بهتری را برای برقراری امنیت غذایی به روش بومی و احترام به طبیعت فراهم می‌کند. به عبارت دیگر، برقراری حاکمیت غذایی سبب حفظ محیط‌زیست، منابع طبیعی و تولید پایدار کشاورزی خواهد شد. بنابراین، در جمع‌بندی کلی می‌توان گفت حاکمیت غذایی اثر مثبت و معناداری بر امنیت غذایی، امنیت اقتصادی و سلامت کشور دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

فائو اذعان داشته است که در چند سال اخیر در برخی از مناطق عمده تولید غلات، نرخ افزایش عملکرد غلات در حال کاهش است و علت آن را نبود سازوکارهای تنظیم اکولوژیکی و تک‌کشت‌های رایج‌شده وابسته به آفت‌کش و سموم برشمرده است. در ۵۰ سال گذشته استفاده از سموم برای دفع آفات در سراسر جهان افزایش زیادی داشته است. امروزه حدود یک میلیارد انسان گرسنه در کره زمین وجود دارد، اما گرسنگی ناشی از کمبود مواد غذایی نیست، بلکه ناشی از فقر و نابرابری است. با توجه به آنچه گفته شد، شکی نیست که بشریت به الگوی توسعه کشاورزی جایگزین نیاز دارد؛ الگویی که از نظر اکولوژیکی، تنوع زیستی، انعطاف‌پذیری، پایداری و عدالت اجتماعی تقویت شده باشد. اساس چنین سیستم‌هایی، روش‌های کشاورزی مبتنی بر بوم‌شناختی است. برای ملموس‌تر شدن این مهم، دانشگاه کیپ‌تاون در آفریقای جنوبی مطالعه‌ای

خانوار تأمین شده باشد و برعکس. چنانچه امنیت غذایی در سطح منطقه‌ای و جهانی وجود نداشته باشد مانند شوک‌های کمبود مواد غذایی که در چند سال اخیر دنیا شاهد آن بود (جنگ روسیه و اوکراین و شیوع ویروس کرونا)، امنیت غذایی خانوارها در سراسر دنیا و در سطوح خرد تحت تأثیر قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، در صورت تأمین امنیت غذایی در هر کشور یا منطقه و عدم تأمین آن در جهان، امکان قاچاق کالا و محصولات وجود دارد. در امنیت غذایی هدف افزایش دسترسی فیزیکی و اقتصادی مردم به مواد غذایی است و یکی از بهترین راه‌های افزایش دسترسی به مواد غذایی، کاهش قیمت غذاست. در راستای حفظ درآمد و حقوق تولیدکننده بهتر است دسترسی به مواد غذایی را به صورت یارانه برای مصرف‌کننده تسهیل کرد، اما تجارب دولت‌ها و کشورهای مختلف نشان داده است که اعطای یارانه سبب افزایش قاچاق و انحراف سرمایه از هدف اصلی آن می‌شود. این موارد نشان‌دهنده نقاط ضعف در چگونگی تأمین امنیت غذایی است. حکمرانی غذایی می‌تواند با پوشش‌دهی این‌گونه مسائل، مسیر را برای افزایش دسترسی مردم به مواد غذایی هموار کند. با توجه به آنچه گفته شد، حاکمیت غذایی سیستم غذایی عادلانه‌تری نسبت به امنیت غذایی ایجاد می‌کند. در حاکمیت غذایی روش‌های تولید بومی احیا خواهند شد که می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین آثار این موضوع، ارتقا و بهبود سلامت جامعه است. در نتیجه، حاکمیت غذایی اثر مثبت بر امید به زندگی

می‌توانند انرژی و نوآوری خود را برای کمک به بازیابی حاکمیت غذایی مبتنی بر زمینه بهبود تغذیه و درعین حال، تقویت انعطاف‌پذیری سیستم‌های غذایی محلی تحت فشارهای اکولوژیکی و اقلیمی به ارمغان بیاورند. این تغییرات به معنای ایجاد فرصت‌های شغلی برای جوانان است (Klaus et al, 2023). بنابراین، در راستای برقراری حاکمیت و امنیت غذایی در کشور پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود.

- مشارکت جوانان در مدیریت تحول سیستم‌های غذایی در حاکمیت غذایی: رهبران در همه سطوح یک ضرورت اخلاقی و اقتصادی برای استفاده از انرژی، خلاقیت و پویایی جوانان دارند؛ مشارکت دادن جوانان در گفت‌وگوها و مدیریت تحول سیستم‌های غذایی در زمینه حرکت به سمت حاکمیت غذایی راهبردی برای انطباق و پذیرش نوآوری‌ها در راستای بهبود تغذیه و امنیت غذایی جامعه است. جوانان می‌توانند از راه‌های مختلف به پیشبرد تحقق تدریجی حاکمیت غذایی کمک شایانی کنند. آن‌ها می‌توانند برای تغییر سیستم‌های غذایی در راستای هماهنگی با بافت محلی، روش‌های جدید و کارا ارائه دهند. جوانان بومی هر منطقه می‌توانند به بازگرداندن سیستم‌های مختلف کشت بومی و سنتی و ارائه محصولات بومی که در حال حاضر در معرض فراموشی و نادیده گرفته شدن هستند، برای ایجاد سیستم‌های غذایی انعطاف‌پذیرتر و متناسب با زمینه کمک کنند. پیشنهاد می‌شود

مبنی بر بررسی حاکمیت غذایی و میزان مشارکت مردم در برقراری امنیت غذایی انجام داده است. مردم کیپ‌تاون میوه‌ها و سبزیجات خود را از خواربارفروشی نمی‌خرند؛ زیرا اغلب بسیار گران هستند. شرکت‌کنندگان اظهار داشتند که آن‌ها برای درک ارتباط مهم میان رژیم غذایی و سلامتی آموزش ندیده‌اند و حتی اگر میوه‌ها و سبزیجات ارزان‌تر شوند (به عبارت دیگر، نهادهای دولتی و غیردولتی برای افزایش سلامت عمومی مردم، به مصرف‌کننده یارانه میوه و سبزیجات اعطا کنند)، آن‌ها هزینه‌های دیگر مانند هزینه مدرسه فرزندان یا هزینه حمل‌ونقل برای یافتن کار را در اولویت قرار می‌دهند و در یارانه اعطایی انحراف ایجاد خواهد شد و یارانه مواد غذایی به موارد دیگر تخصیص داده می‌شود. از سوی دیگر، در کیپ‌تاون حرکت روبه‌رشدی در باغ‌های خانگی و عمومی به عنوان جایی برای کاشت محصولات تازه و محلی و در برخی موارد فروش مازاد آن‌ها برای به دست آوردن پول ایجاد شده که همین موضوع سبب افزایش سلامت مردم منطقه شده است. فرایند یادشده و تلاش‌های دیگر در جنبش حاکمیت غذایی نقش دارند. گفتنی است که پیگیری حاکمیت غذایی فرصتی برای مشارکت دادن جوانان در تغییر سیستم‌های غذایی ناموفق و تبدیل آن‌ها به سیستم‌های انعطاف‌پذیرتر، پایدارتر و عادلانه‌تر است که هم‌زمان توانایی بیشتری برای تأمین نیازهای غذایی همه مردم جهان به‌ویژه آسیب‌پذیرترین افراد فراهم می‌کند. جوانان

گسترش صادرات محصولات کشاورزی
منحصربه‌فرد کند.

- **بررسی و تدوین چگونگی آثار برقراری حاکمیت غذایی در هر منطقه:** به‌رغم تمام مزایای حاکمیت غذایی نباید از این موضوع غافل شد که در حال حاضر تبدیل کشاورزی کنونی به کشاورزی صنعتی و هوشمند یکی از مهم‌ترین برنامه‌های وزارت جهاد کشاورزی در راستای رشد و توسعه بخش کشاورزی است. سوق دادن سیستم‌های غذایی به سمت حاکمیت غذایی نیازمند بررسی‌های میدانی و منطقه‌ای در کشور است. پیشنهاد می‌شود مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی و سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی با همکاری شرکت‌های دانش‌بنیان مرتبط با موضوع و فعال در بخش کشاورزی به ارزیابی، بررسی و تدوین چگونگی برقراری حاکمیت غذایی در هر منطقه و آثار مثبت و منفی آن بپردازند. در گام دوم، اجرای حاکمیت غذایی به‌صورت آزمایشی در یک یا چند منطقه برای بررسی اثربخشی آن و مطابقت نتایج با مطالعات صورت‌گرفته پیشنهاد می‌شود.

سیستم غذایی باید در دست
کشاورزان باقی بماند؛ زیرا کشاورزی
برای آن‌ها نه‌تنها روش زندگی است،
بلکه وسیله‌ای برای تولید غذاست.

وزارت جهاد کشاورزی از طریق تعاونی‌های تولید در مناطق مختلف سعی در آموزش و استفاده از توانایی قشر جوان هر منطقه در راستای برقراری هرچه بهتر حاکمیت غذایی کند.

- **مشوق‌های مالی و غیرمالی در راستای ارتقای سیستم‌های کشاورزی سنتی و بومی:** در راستای دوباره زنده کردن روش‌ها و سیستم‌های غذایی بومی و افزایش تولید محصولات از طریق افزایش بهره‌وری منابع طبیعی و نهاده‌های مورد استفاده، بهتر است مجموعه دولت حمایت‌های مالی و غیرمالی را برای ارتقای سیستم‌های کشاورزی سنتی و تنوع زیستی آغاز کند. باید کشاورزان در مقیاس کوچک که بیش از ۷۰ درصد بهره‌برداران بخش کشاورزی را تشکیل می‌دهد، تشویق به کشت انواع محصولات کشاورزی کرد. این موضوع نیازمند رسیدگی به درآمدهای پایین کشاورزان است.

- **توسعه صادرات کالا و تولیدات منحصربه‌فرد کشور با مزیت نسبی در آن:** یکی از مهم‌ترین مزایای برقراری حاکمیت غذایی، توسعه و افزایش تولید محصولات منحصربه‌فرد در کشور است که در آن مزیت نسبی دارد. گردوی ایرانی، زعفران ایرانی، بادام ایرانی و... از جمله محصولات کشاورزی در کشور هستند که امکان ایجاد ارزش‌افزوده بالایی در بخش کشاورزی دارند. پیشنهاد می‌شود وزارت جهاد کشاورزی هم‌زمان با توسعه حاکمیت غذایی در کشور، سعی در

10.1177/15248399231190366. PMID:

37877640.

- <https://www.fao.org/home/en>

- <https://www.unfoodsystemshub.org/latest-updates/news/detail/transforming-food->

[systems-in-nepal--a-focus-on-localization/en](https://www.unfoodsystemshub.org/latest-updates/news/detail/transforming-food-systems-in-nepal--a-focus-on-localization/en)

- [https://www.bia.gov/service/indigenous-](https://www.bia.gov/service/indigenous-tourism/why-food-sovereignty-matters)

[tourism/why-food-sovereignty-matters](https://www.bia.gov/service/indigenous-tourism/why-food-sovereignty-matters)

منابع

- بهلولی حمید (۱۴۰۱). سیاست‌های امنیت غذایی و تغذیه در جهان و ایران؛ با نگاهی به تأثیر چالش‌های همه‌گیری کووید ۱۹. فرهنگ و ارتقای سلامت. ۱۶(۱)، ۱۵۶-۱۴۹.

- پورقادری، مونا؛ امیدوار، نسرین؛ و تکیان، امیرحسین (۱۴۰۱). حکمرانی مشارکتی در حمایت غذایی از اقشار آسیب‌پذیر؛ تلاقی هم‌افزایی و نوآوری (خلاصه سیاسی). فرهنگ و ارتقای سلامت، ۳(۳)، ۴۵۲-۴۵۴.

- مدرسه عالی حکمرانی شهید بهشتی (۱۴۰۲). ایران، تهران.

- Klaus von Grebmer, Jill Bernstein, Miriam Wiemers, Laura Reiner, Marilena Bachmeier, Asja Hanano, Réiseal Ní, Chéilleachair, Connell Foley, Tim Sheehan, Seth Gitter, Grace Larocque, and Heidi Fritschel, Wendy Geza and Mendy Ndlovu (2023). Global Hunger Index: The power of youth in shaping food systems. Welthungerhilfe worldwide & Concer worldwide.

- Maudrie TL, Nguyen CJ, Wilbur RE, Mucioki M, Clyma KR, Ferguson GL, Jernigan VBB (2023). Food Security and Food Sovereignty: The Difference Between Surviving and Thriving. Health Promot Pract. 24 (6):1075-1079. doi:

